

Emlékezés Makszim Gorkijra

Makszim Gorkij (a. m. *Keserű*, trói név) igazi nevén Alekszej Makszimovics Peskov szovjet-orosz író, irodalomkritikus, publicista, a szovjet társadalmi és kulturális élet egyik legkiemelkedőbb egyénisége, 1868. március 16-án született Nyizsnij Novgorodban (ma Gorkij), és negyven esztendőse halt meg, 1936. június 18-án Gorkiban.

Élete olyan élet volt, amely önmagában is hűen tükrözte a forradalmi korszakváltást: „*Életrajza a proletárforradalom életrajzához hasonlósága formálódott*”. (K. Fegyin.) Önéletrajzi regényéből (*Gyermekkor, Emberek között, Egyetemem*) ismerhetjük meg Gorkij küzdelmes és tanulmányokkal teli életét, 1892-ben kezdett irodalommal foglalkozni. Első, prózában és versben írt elbeszéléseiben két irányban folytatja a XIX. század nagy orosz íróinak hagyományait: romantikus és realista irányban.

Realista ábrázolásaiban bemutatja az orosz társadalom elesettjeit, felhasználva mindazokat az élményeket és tapasztalatokat, melyeket oroszország vándorútjain szerzett. Öntudatosabb hősei sem igazi forradalmárok, bár tiltakozásuk határozottabb formát ölt. Mi lehet ilyen emberek közt az író feladata? Gorkij maga mondja: „*Az irodalomnak az a célja, hogy segítsen az embernek önmagát megérteni, fokozza önbizalmát, s fejlessze igazságszeretetét; harcoljon az aljasságok ellen, találja meg az emberekben a jót, ébressze fel bennük a szegyen, a harag és bátorság érzését, tegyenek meg mindent, hogy az emberek nemeslelkűek és erősek legyenek, hogy átlelkésítsék életüket a szépség szentlelkével*”.

Gorkij romantikus művei a munkás- és paraszttömegek forradalmi mozgalmainak növekvő erejét fejezték ki.

Az 1900-as évek elején Gorkij új műfajjal, a drámával próbálkozik. Egymás után írja szindarabjait: *Kispolgárok* (1900), *Ejjeli menedékhely* (1902), *Nyaralók* (1904), *A nap gyermekei* (1905), *Ellenségek, Barbárok* (1906). E szindarabok központi problémája a néptől elszakadt, dekadens, individualista, ingadozó értelmiség szembeállítása a jövő harcos építőjével, a munkássággal. A legnagyobb sikert az *Ejjeli menedékhely* című drámája aratta. A harcos szocialista humanizmus a dráma legnagyobb értéke.

1906-ban alkotta meg Gorkij a XX. század elejének legnagyobb orosz regényét, az *anya*-t. Benne teljes világossággal botakozik ki valamennyi probléma, melyek korábbi műveiben felvetődtek: az elnyomottak harca az elnyomókkal, a kibontakozás útjának, a szocialista forradalomnak előkészítése. A közösségi problémák mellett az egyéni problémák (szerelem, fiú szeretet) háttérbe szorulnak.

A regényben megrajzolt kép hűen tükrözi vissza a századeleji orosz társadalom két szembenálló táborát: a parasztsággal és a haladó értelmiséggel szövetkezett munkásságot, s a kizsákmányoló

kapitalistákat. A regény fő mondanivalója Pavel anyjának, Pelagejának fejlődése. Rajta keresztül mutatja be az író a munkásság öntudatosodásának folyamatát. Lenin abban látta a könyv jelentőségét, hogy addig sok munkás öntudatlanul vett részt a forradalmi mozgalomban, és azok számára most igen sokat használt az anya olvasása.

A regény a forradalom bukásával végződik, s mégsem hangol le bennünket. Tudjuk, hogy az a mozgalom, amelynek ilyen harcosai vannak, előbb-utóbb diadalmaskodik.

Gorkij bemutatta, hogy milyennek kell lennie az igazi szocialistának. Művében egyesítette a realizmust a forradalmi romantikával, és éppen ezzel lett a szocialista realizmus megalapítójává.

A regény célját Gorkij így határozta meg: „*Az a feladat, hogy támogassam az élet sötét és ellenséges erőivel szemben az ellenállás hanyatló szellemét*”.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után Gorkij azt a célt tűzte maga elé, hogy „*gyászmisét mond*” a letűnő osztályok felett, s a fiatal írókra hagyta az új élet bemutatását. Ekkor alkotta meg hatalmas regényeit: *Az Artamanovok*-at, s a *Klim Szamgin* életét.

Az Artamanovok egy kereskedőcsalád három nemzedékének története, az egész orosz polgári társadalom elfajulásának képe. A regény fő kérdése: hogyan fejlődhetik az ember a kapitalista társadalomban? Felelet: a kapita-

lista társadalomban maga a kizsákmányoló is elfajul, kivétkezik minden emberi mivoltából, mert elszakad az alkotó munkától, mely minden szépségnek és jónak forrása. Gorkij nagyra becsülte a munkát. Egy helyen ezt írta: „*Azt hiszem, hogy életünk minden titkát és tragédiáját csak munkával oldhatjuk meg, és csak ez valósítja meg az emberek egyenlőségéről és az igazságos életéről szóló csábító gondolatokat*”.

Klim Szamgin élete a Nagy Októberi Forradalmat megelőző negyven év orosz társadalmának rajza. Hőse, Klim Szamgin ügyvéd, a kizsákmányolókat kiszolgáló értelmiségi dolgozó tipikus alakja.

Irodalmi jelentőségét summázva: Gorkij folytatja a XIX. század kritikai realizmusának nagy hagyományait, s megteremtí a szocialista realizmust. Az irodalomnak „*a bába és a sirásó*” szerepét szánta. Az irodalom feladata szerinte az, hogy segítsen a világra hozni az új, szocialista embert, s elteresse mindazt, ami a múltból fennmaradt, károsan hátráltatja a szovjet ember építő munkáját.

Meghatározása szerint „*a szocialista realizmus a létet, mint tevékenységet, mint alkotást tekint, melynek célja az ember legértékesebb egyéni képességeinek folytonos fejlesztése abból a célból, hogy győzedelmeskedhessen a természet erői felett, hogy megőrizze egészségét, biztosíthassa magának a hosszú életet, a boldogságot, hogy élhessen azon a földön, melyet növekvő szükségletei szerint meg akar művelni, mint az emberiség egyesített nagy családjának gyönyörűsége lakóhelyét*”.

DR. FÜR ISTVÁN

Saját mivolta szerint becsülik

A múlt század végi nagy szellemi föllendülésben, amely megteremtette a modern történetírást, kiemelkedő hely jutott Márki Sándornak (1853–1925), a kolozsvári és a szegedi egyetem egykori neves történész professzorának. Halálának félszázados évfordulója alkalmából — bár időben kicsit megkésve — a bukaresti Politikai Könyvkiadó neki szentelte egyik legújabb kötetét. A Testamentum sorozatban megjelent 228 oldalas könyv a Népek közeledése címet kapta és — Kovách Géza aradi történész válogatásának eredményeként — tartalma is ehhez a címhez igazodik. A könyvben ugyanis egybegyűjtve kapjuk Márki Bihari román írók (1881), Dózsa György (1913) és II. Rákóczi Ferenc című monográfiáinak néhány terjedelmes szemelvényét és egy-két hasonló témájú cikket.

Márki munkássága a maga korában a többiekétől élesen elütő szemléletet és irányt jelentett. Benne még a századközép nagy liberális eszméi szólaltak meg, amelyeket nem eltorzított, hanem ellenkezőleg, fölfrissített a történész otthonról hozott szociális érzékenysége, politikai radikalizmusa, mindenre fogékony, eleven szelleme. Gondolkodása nem az akkor szokásos, igen szűkkörű sémákban mozgott, kezét alig kötötték történetírói konvenciók. A hagyományos történetírói témák (háborúk, politikai események stb.) földolgozása mellett megírta például egy folyó történetét, művelte a helytörténetet, bemutatta a bihari román írókat, összeállított bibliográfiákat, foglalkozott a parasztság mozgalmával. És bármiről írt, azt mindig az Eötvös Józseftől tanultak alapján próbálta megítélni. Nem véletlen fejleménye pályájának, hogy Dózsa Györgyöt, az addig csak „*zákányoló hadnagyként*”, „*magyarba oltott ügyes parasztciondottiere*”-ként számontartott

parasztevért ő mutatta be először mint forradalmárt, és ő emlegette együtt Kossuth Lajos nevével.

A mostani válogatás természetesen elsősorban a romániai magyar olvasók igényeihez igazodott, és terjedelmi okok miatt nem vállalkozhatott Márki sokrétű és hatalmas méretű életművének minden oldalú bemutatására. Márki kutatási eredményei már régen beépültek általános műveltségünkbe, egykori merész állításai és adatai ma már történeti tudatunk szerves részei. Egyes megállapításai fölött az idő is eljárt, az újabb kutatás jónéhány ponton módosította nézeteit. Újr olvasva ezeket a szemelvényeket mégis megértjük Móra Ferencet, aki éppen a II. Rákóczi Ferenc című műve alapján választotta Márkit „*legkedvesebb történetírójává*”. Valamennyi szemelvény ugyanis friss szellemű, jótollú történész írása. Valamennyi jellemzi a tárgyat, amelyről íródott, s a szerzőt, aki nagy anyagszeretettel, kedvvel és lendülettel ábrázolta azt. Aktuális igazság, egyben mély önjellemzés például a Bihari román írók egyik passzusa, amely sem megszületésekor, sem ma, majd száz év múltával, nem kíván tárgyi korrekciót, és akár az egész kötetnek vagy a Testamentum sorozatnak is mottója lehetne: „*Missiot teljességek tehát, kik egy nemzetnek szellemi kincseit egy másik előtt is mintegy realizálni törek-szenek, hogy ekként mindent azon színben tüntessenek föl, amelyben az az elfogulatlanok és avatottak előtt valóban mutatkozik. A hazai népek irodalmának ősmérete pedig éppenséggel nemzeti, sőt állami érdek, mely a világirodalmaknak annyi tüné-ményszerű jelensége mellett nem vonulhat háttérbe. Az állam kötelekében élő minden nem, de még egyed is megkövetelhet annyit, hogy saját mivolta szerint becsülik őt; s nagy igazságtalanság volna, ha az érdemet a nyelvkülönbség jártató szalagához kötnék*”.

A kötet írásaihoz szervesen kapcsolódik a könyv gondozójának, Kovách Gézának 50 oldalas tanulmánya, az eddigi legterjedelmesebb pályakép Márkiról. Kovách a teljes kéziratot anyag ismeretében dolgozott, ő az egyedüli, aki egyaránt ismeri az aradi, a kolozsvári, a budapesti és a szegedi Márki-hagyaték törtédeit. Ez a tájékozottság Márki Sándor majdani monográfiáját sejteti benne.

A múzeum kincseiből

Ács Gedeon naplója

A Móra Ferenc Múzeum őriz egy igen értékes, országos érdeklődésre igényt tartó naplót. Szerzője Ács Gedeon (1819–1887) laskói református lelkész. Apja is lelkész volt, aki fiát előbb Kecskeméten, majd Debrecenben járatta teológiára. A fiatal Gedeon azonban csak szülei iránti tiszteletből végzi a lelkes tanulmányokat; „...irányomban legnagyobbat tévedtem (apám), midőn szelíden kényszerített pap-pá lenni, hajlamaim ellenére” — írja később. Sokkal szívesebben lett volna mérnök. Iskolái végzetével megkezdte papi tevékenységét Laskón. Érdeklődése kiterjed a népeletré, hagyományokra, szokásokra és a politikára is. Az 1843-as forradalmat örömmel fogadja. A szabadságharc kitörésekor maga is jelentkezik önkéntesnek. A harcokban tábori lelkészként vesz részt, mint Kossuth hű követője és az emberi egyenlőség lelkes hirdetője. A bukás után Kossuthal együtt Bulgárián át Törökországba megy. Onnan vág neki sokadmagával a távoli, ismeretlen földrésznék, Amerikának.

Az Amerikába irányuló első magyar emigrációs hullám ez, amelynek olyan ismert alakjai vannak, mint az amerikai nem-

zeti hőssé lett, szeged-alsóvárosi származású Stáhel Szamwald Gyula, az argentinai hadsereg modernizálásában alapvető szerepet betöltő Czetz János, vagy a kiváló tudós-fölfedező Xantus János. Ács Gedeon nem indul fölfedező útra; kinttartózkodásának mintegy tíz éve alatt végig a keleti partvidéken él. Ez a terület a rohamosan fejlődő amerikai kapitalizmus központja.

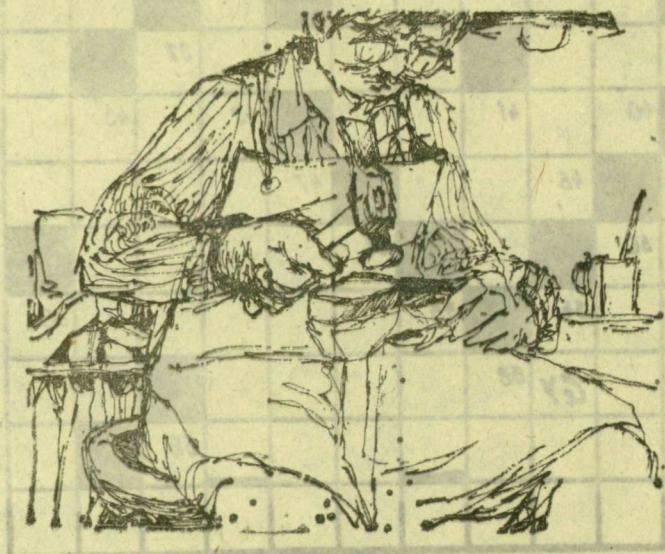
Ács Gedeon megpróbáltatásai közepette is megőrizte érdeklődését és tárgyilagos szemléletét. Nyugodtabb amerikai évei során följegyzéseket készít a látott helyekről, emberekről, és mindehhez hozzáfűzi saját véleményét is. Az Országos Széchényi Könyvtár tíz kötetben mintegy 1450 oldal följegyzést őriz Ács Gedeontól. Ezek a kötetek komoly anyagot jelentenek a múlt századi magyar emigráció és a korabeli Amerika megismeréséhez. Szerzőjük nagyon világosan ismerte föl az amerikai társadalom legfőbb problémáját; az északi kapitalizmus és a déli rabszolgatartó ültetvények közötti ellentmondást. Amikor ötévi ott-tartózkodás után fölvehetné az állampolgárságot, nem teszi: „*Mi nagyszerű volt ez eszme előttem egykor, midőn még nem tudtam, mily alávaló*

jelleme van a déli státusbeli rabszolgatartó polgárnak. Még nem tudtam, mily gyáva törvények alá gördíti nyakát az északi szabad polgár, kötelezve magát, hogy a szolgaságból megszökötten üldözi és kiadja ő, a szabadsággal örökösön büszkélkedő. Most polgárrá lehetek, ha akarom; de szégyenlek azzá lenni... Húzó, halasztva a dolgot, míg lehet, s azt tartom, polgárrá csak akkor leszek, ha biztos kilátásom lehetendő, mikép szavazatom által én is segíthetem a szenvedő rabszolgák felszabadítása ügyét.

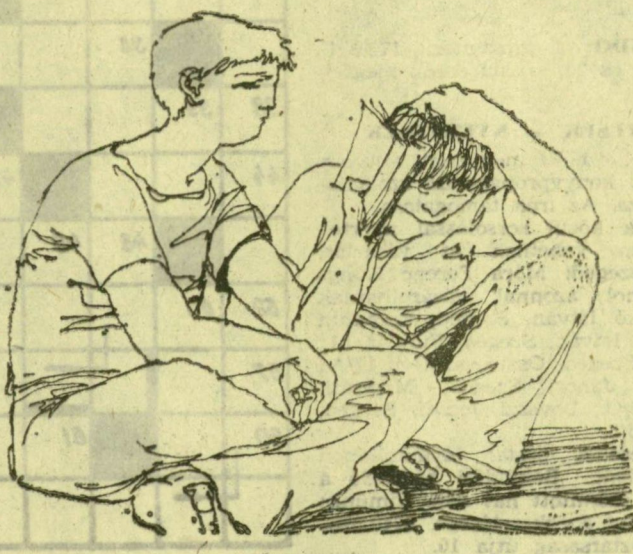
A szegedi múzeum birtokában levő 1000 oldalnyi följegyzés közel megduplázza az eddig ismert Ács Gedeon-anyagot. E kötetek értékét növeli, hogy az 1858–1859-es évekről számol be, amikor a négerkérdés végképp kiéleződött. Megrázó leírást ad John Brown kivégzéséről, a déli ültetvényesek kegyetlenkedéseiről. De szól a bostoni, New York-i negyedek nyomoráról, az éhségről és a börtönök embertelen világáról is. Tisztánlátása, őszintesége és bátor kiállása miatt is megérdemli Ács Gedeon naplója a kutatók figyelmét és az olvasók megbecsülését.

ZOMBORI ISTVÁN

LENGYEL ANDRÁS

CIPÉSZ

TANULÓ

NÁPOZO

Csonka János rajza